

Nr 28.

Ankom till riksdagens kansli den 10 april 1929 kl. 1 e. m.

Utlåtande i anledning av väckt motion om skrivelse till Kungl. Maj:t angående expropriation i skäligen fall av vattenkraft i enskild ägo.

I en inom första kammaren väckt, till lagutskott hänvisad motion, nr 193, vilken behandlats av andra lagutskottet, har herr *Lindhagen* hemställt, att riksdagen ville hos Kungl. Maj:t begära övervägande av en lagstiftning, att enskild tillhörig vattenkraft må kunna i skäligen fall genom expropriation förvärfvas för det allmänna.

Beträffande de skäl, som ligga till grund för berörda hemställan, får utskottet hänvisa till motionens innehåll.

Historik.
Riksdagen
1908.

Förslag om införande av rätt för det allmänna att medelst expropriation förvärva vattenfall väcktes vid 1908 års riksdag genom två särskilda motioner i andra kammaren. I det utlåtande lagutskottet avgav över desamma framhöll utskottet såsom uppenbart, att det för staten och kommunen av olika skäl ofta kunde vara av synnerlig vikt att besitta erforderlig vattenkraft. Enligt gällande rätt syntes emellertid expropriationsinstitutet överhuvud icke vara användbart såsom medel att enbart förvärva dylik kraft. Det rådde dock enligt utskottets uppfattning icke något tvivel om, att den omständigheten, att en naturlig kraftkälla, som kanske eljest skulle ligga oanvänd, tvingades in i det allmännas tjänst, kunde vara av lika stor betydelse för det allmänna som månget sådant allmänt behov, för vilket expropriationsrätt vore medgiven. Utskottet hemställde därför, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t anhålla, att Kungl. Maj:t täcktes låta utreda, i vad mån och under vilka villkor staten och eventuellt även kommuner kunde erhålla rätt till expropriation av vattenfall. Denna hemställan bifölls av andra men avslogs av första kammaren.

Riksdagen
1909.

Samma utgång fick frågan vid 1909 års riksdag, då den återupptogs genom en motion inom andra kammaren.

Riksdagen
1910.

En liknande motion väcktes jämväl vid 1910 års riksdag. Lagutskottet intog då en förändrad ståndpunkt och avstyrkte motionen. Utskottet anförde, att, då gällande expropriationsförordning medgäve expropriation av jord och lägenhet, syntes därav framgå, att även vattenfall kunde utgöra föremål för expropriation, så snart sådant allmänt behov föreläge, som vore förutsättning för expropriationsrätten. Att ifråga om dessa allmänna förut-

sättningar en precisering och utveckling av gällande lag i olika avseenden vore av nöden, syntes med hänsyn till de efter förordningens tillkomst inträdda ändrade förhållanden tydligt och hade även vid olika tillfällen av riksdagen framhållits. Efter att hava erinrat om 1908 års expropriationslagstiftningskommittés arbete yttrade utskottet vidare, att de i motionen framställda yrkandena emellertid ginge vida utöver de principer, som dittills ansetts böra ligga till grund för expropriationslagstiftningen. Medan nämligen enligt då gällande lagstiftning för expropriation erfordrades förhandenvaro av ett behov, som i viss eminent mening vore allmänt, skulle den nu påyrkade expropriationsrätten till vattenfall kunna till förmån för staten och kommunen begagnas, när helst det för den allmänna hushållningen funnes nyttigt. En dylik rätt för det allmänna kunde utskottet icke finna annat än synnerligen hämmande för den enskilda företagsamheten och det enskilda initiativet, som sålunda skulle, även om blott utsikt till ett behov i framtiden föreläge, och kanske utan hänsyn till nedlagt kapital och omsorg om en gagnelig verksamhet, vara hotat av möjligheten, att stat eller kommun önskade begagna sin rätt att komma i besittning av vattenfallet och den därtill möjligen hörande anläggningen. Vad särskilt anginge kommunerna, ansåges det, som bekant, förenligt med gällande kommunallagstiftning, att desamma inköpte vattenfall, så snart viss del av ett sådant erfordrades för kommunens räkning, men i vinst- eller spekulationssyfte använde en dryg återstod av den därifrån hämtade kraften. Vid sådant förhållande skulle den påyrkade expropriationsrätten för kommunerna kunna giva anledning till missbruk från deras sida, vilka, samtidigt som de skulle kunna skada den enskilde, stode i tydlig strid med principerna för en sund kommunalpolitik.

Utskottets hemställan bifölls av första kammaren, varemot andra kammaren biträdde en vid utskottets utlåtande fogad reservation med yrkande om avlåtande till Kungl. Maj:t av sådan skrivelse i ämnet som den av de båda föregående årens lagutskott tillstyrkta.

Vid framläggande för 1918 års riksdag av förslag till vattenlag yttrade vederbörande departementschef, efter att hava lämnat en redogörelse för de bestämmelser i förslaget, som avsåge att möjliggöra gemensam utbyggnad av ett strömfallet, tillhörigt flera ägare.

Riksdagen
1918.

Den rätt, som sålunda medges innehavaren av den större delen av ett strömfallet att tillgodogöra sig jämväl återstoden av fallet, har otvivelaktigt, liksom de vattenrättsliga tvångsrätterna överhuvudtaget, sin grund i det *allmänna* intresse, som kräver vattenkraftens utnyttjande. Samma skäl kan helt visst åberopas till stöd för ett än mera vittgående frigivande av initiativrätten, och det har till och med ifrågasatts, huruvida ej den, som äger ett obebyggt strömfallet men icke vill eller förmår inom viss skälighets tid vidtaga åtgärder för dess tillgodogörande, borde — även i annan ordning än enligt expropriationslagen — kunna tvingas mot ersättning avstå detsamma till staten eller möjligen jämväl till kommun eller enskild företagare, som åtager sig att omedelbart utnyttja fallet.

Ett frigörande av initiativrätten i den utsträckning, som sist antytts, skulle otvivelaktigt innebära en högst väsentlig avvikelse från de grundsatser, varå den nu gällande svenska vattenlagstiftningen vilar. En dylik avvikelse, som skulle innebära, om ej ett upphävande, så dock en högst betydande begränsning av den enskildes rätt till vattnet, synes mig icke låta sig försvara med mindre än att densamma visat sig nödvändig för tillgodoseende av de allmänna intressen, som äro beroende av vattenkraftens tillgodogörande. Något praktiskt behov av en så långt gående utvidgning av initiativrätten torde emellertid nu icke föreligga och ej heller vara att motse under den närmaste framtiden. Genom de av kommittéerna och de sakkunniga föreslagna bestämmelserna kommer initiativrätten att väsentligt utvidgas utöver vad som för närvarande gäller i detta ämne. Vid den revision av den norska vattenlagstiftningen, som sedan ett antal år pågått och varvid man enligt ett av den härför tillsatta kommissionen under år 1915 framlagt preliminärt förslag förordat stadganden, som på det närmaste ansluta sig till de av de svenska kommittéerna föreslagna, har det ej heller ansetts tillrådligt att lösgöra initiativrätten i vidsträcktare mån än vad som skett enligt det svenska förslaget. De spörsmål, som äro förknippade med denna frågas lösning, äro i varje fall av den grannliga natur, att de otvivelaktigt kräva en mera ingående behandling än som varit möjligt att ägna dem under den knappt tillmätta tid, som stått mig till buds för ifrågasvarande lagstiftningsarbete. Därest behovet av en utvidgning av initiativrätten till annan än delägare i strömfallet, mot förmodan, framdeles skulle göra sig gällande, synes det mig ock som om denna lagstiftningsfråga kunde lösas fristående och ej nödvändigtvis behövde sammankopplas med vattenlagstiftningen.

Uti några av de i anledning av ifrågasvarande lagförslag väckta motionerna framfördes yrkande, att den enskildes rådighet över vattnet i högre grad än som skett i Kungl. Maj:ts förslag skulle underkastas begränsning med hänsyn till det allmänna intresse, som krävde vattenkraftens snara utnyttjande. För detta ändamåls vinnande borde initiativrätt i fråga om vattenkrafts tillgodogörande kunna under vissa förutsättningar medgivas ej allenast åt den, som själv ägde eller hade del i ett strömfallet, utan oberoende härav under vissa förutsättningar jämväl åt staten och kommun.

I sitt i ärendet avgivna utlåtande, nr 1, anförde tredje särskilda utskottet följande.

En utvidgning av initiativrätten i den riktning, som uti de förenämnda motionerna ifrågasattes, torde, såsom också kommit till erkännande uti departementschefens ovan återgivna uttalande, icke böra möta något hinder av mera principiell natur. Med den ökade betydelse, som vattenkraften numera erhållit för tillgodoseende av olika samhällsbehov, synes det fastmera stå i god överensstämmelse, om den enskildes intresse jämväl i detta fall underordnas vad det allmänna bästa kräver. Det synes också utskottet, som om en dylik initiativrätt, därest den gives ett lämpligt och väl avvägt innehåll samt anordnas på ett praktiskt sätt, hade ett verkligt behov att fylla. Med hänsyn till det outhärliga skicket, vari, såsom departementschefen erinrat, denna fråga ännu befinner sig, anser sig dock utskottet icke i stånd att härom göra något bestämt uttalande. Ej heller har det i frågans nuvarande läge varit utskottet möjligt att bilda sig en säker uppfattning angående det sätt, varpå initiativrätten lämpligen bör anordnas. Åtskilligt

synes tala för att denna fråga måhända bäst erhåller sin lösning inom expropriationslagstiftningens ram. I varje fall har det syntts utskottet som om det förslag, vilket motionsvis framförts, icke kunde utan ingående omarbetning och komplettering, vartill tillfälle icke givits under utskottets arbete, läggas till grund för lagstiftning i ämnet.

Med hänsyn till vad utskottet sålunda framhållit anser utskottet de av motionärerna framförda önskemålen bäst främjas genom att frågan av Kungl. Maj:t göres till föremål för särskild utredning, och ämnar utskottet föreslå, att riksdagen hos Kungl. Maj:t måtte hemställa om dylik utredning samt framläggande för riksdagen av det förslag i ämnet, vartill utredningen kan giva anledning.

Under åberopande härav föreslog utskottet, att riksdagen måtte i skrivelse till Kungl. Maj:t hemställa, att Kungl. Maj:t täcktes låta verkställa utredning, huruvida och under vilka förutsättningar rätt kunde medgivas kronan att, i annat fall än expropriationslagen medgäve, för tillgodoseende av allmänt behov tillösa sig oobebyggt eller ej till fullo utnyttjat strömfallet i ändamål att tillgodogöra vattenkraften, samt för riksdagen framlägga de förslag, vartill denna utredning kunde föranleda.

Reservationer anfördes.

Fem ledamöter hemställde, att riksdagen måtte besluta att i vattenlagen måtte intagas en bestämmelse av följande lydelse:

Prövas utnyttjande av oobebyggt strömfallet vara av synnerlig betydelse för näringslivet eller för orten eller eljest från allmän synpunkt, äger Konungen tillsäga ägaren av strömfallet att utnyttja detsamma; har inom två år efter sådan tillsägelse ej ansökan enligt 11 kap. blivit gjord hos vattendomstolen om tillstånd till strömfallets utbyggande samt, efter det sådant tillstånd utverkats, strömfallet ej blivit utbyggt inom föreskriven tid, vare ägaren pliktig avstå strömfallet till kronan i den ordning lag om expropriation stadgar, så framt kronan hos vattendomstolen sökt tillstånd till sådan utbyggnad.

Om återlösningsrätt för strömfallets ägare stadgas i 9 kap.

Åtta andra ledamöter yttrade:

En utvidgning av initiativrätten utöver det kungl. förslagets räckvidd på sätt utskottet ifrågakänt, skulle såsom departementschefen framhållit »otvivelaktigt innebära en högst väsentlig avvikelse från de grundsatser, varå den nu gällande svenska vattenlagstiftningen vilar». En dylik avvikelse »låter sig icke försvara med mindre än att densamma visat sig nödvändig» för tillgodoseende av samhällsintressen av den vikt att ett uppgivande av enskild rätt icke kan undgås.

I allt väsentligt torde intressen av denna karaktär redan vara behörigen tillgodosedda genom den nyligen antagna expropriationslagen. Genom de ökade möjligheter till vattenkraftens utnyttjande, jämväl för samhällliga och andra allmänna intressens tillgodoseende, som föreliggande lagförslag erbjuder, torde även behovet av en så långt gående utvidgning av det allmännas rätt gent emot den enskilde i framtiden göra sig ännu mindre gällande.

Att initiativrätten i förening med statens företagarverksamhet i övrigt och det föreslagna koncessionssystemet skulle medföra ett betänkligt intrång i äganderätten till strömfallet, är så mycket påtagligare, som genom de med

koncessionssystemet förbundna restriktionerna staten skulle först kunna nedpressa värdet av den enskildes egendom för att därefter med stöd av initiativrätten inlösa densamma. Erfarenheten har oss veterligen hittills icke givit vid handen något behov av en initiativrätt till förmån för staten gent emot enskilda. Däremot hava klagomål avhörtas över att man under årtionden tövat med utnyttjandet av staten tillhöriga vattenfall, som snabbare bort komma omgivande kommuner och industriella anläggningar tillgodo, liksom det också numera torde allmänt erkännas, att staten genom olämpligt avvägda upplåtelsegrunder (arrende eller vattenfallsrätt) försvårat ett i och för sig önskvärt utnyttjande genom enskildas försorg av en del staten tillhöriga vattenfall. Vad som hitintills hindrat kommuner och enskilda att utnyttja dem tillhöriga vattenfall är som bekant också väsentligen att tillskriva statens åtgärder eller underlåtenhet att vidtaga sådana; det kan vara nog att erinra om statens vattenrättsprocesser och de svävande kungsådrebestämmelserna.

Sistnämnda reservanter yrkade avslag å utskottets ifrågavarande skrivelse. Riksdagen beslöt i enlighet med dessa reservanternas yrkande.

Utskottet.

Enligt lagen den 12 maj 1917 om expropriation förefinnes expropriationsrätt av fastighet för vissa ändamål, som äro av väsentlig betydelse för det allmänna, varav framgår, att även vattenfall kunna utgöra föremål för expropriation, så snart sådant allmänt behov föreligger, som är förutsättning för expropriationsrätten. Även vattenlagen medger i viss utsträckning rätt till expropriation. Sålunda stadgas i 4 kap. 9 § rätt för kronan under vissa förutsättningar att, där det påkallas för tillgodoseende av allmänt behov, tillösa sig strömfall med vattenverksbyggnader m. m. Slutligen är att märka den rätt, som enligt 2 kap. 5—7 §§ vattenlagen tillkommer delägare i strömfall, att under vissa förutsättningar tillgodogöra sig jämväl annans del i fallet.

En utvidgning av tvångslagstiftningen på detta område synes för närvarande icke vara av behovet påkallad. Genom de inköp av vattenfall, som staten gjort under senaste årtionden, har en betryggande vattenkraftsreserv åstadkommits. Sålunda förefinnas i nedre Norrland betydande kraftkällor, som ännu icke äro utnyttjade. Anledning att räkna med svårighet att genom ytterligare köp verkställa erforderlig komplettering av vattenkraftsreserven torde icke föreligga. Senast har innevarande riksdag beslutat förvärfv av vissa fastigheter m. m. vid Indalsälven i Fors socken av Jämtlands län, varigenom all vattenrätt, som tillkommer vänstra stranden i Stadsforsen, kommer att tillfalla kronan.

Under hänvisning till vad sålunda anförts får utskottet hemställa,

att förevarande motion icke måtte till någon riksdagens åtgärd föranleda.

Stockholm den 5 april 1929.

På andra lagutskottets vägnar:

K. G. WESTMAN.

Vid ärendets behandling hava närvarit:

från första kammaren: herrar *Westman, Frändén, Österström, Lindhagen, Berglund**, *Granström, Tamm* och *Norman*;

från andra kammaren: herrar *Magnusson* i Kalmar, *Ros, Hage, Johanson* i Hallagården, *Petersson* i Lerbäcksbyn*, *Pettersson* i Hällbacken, *Sandström* och *Osberg*.

*) Ej närvarande vid utlåtandets justering.

Reservationer:

1) av herrar *Lindhagen* och *Hage*, som anfört följande:

»Yrkandet i den förevarande motionen är en konsekvens för ett speciellt fall av den åskådning, som utvecklats i motionen och reservationen om en allmän revision av vattenlagen. Frågan har också, som utskottet visat, varit föremål för flera framställningar i riksdagen.

Den av utskottet åberopade allmänna bestämmelsen i expropriationslagen är så svävande och tillrättalagd för olika tolkningar och intressen, så att därav kan man icke vänta sig något med visshet i nödens stund.

Likaså anser utskottet givetvis liksom förut under riksdagen i den sociala jordfrågans andra huvuddel, att man får finna sig i att lita till vattenfallsägarens »frivillighet», om vilken även här utskottet hyser de bästa förhoppningar.

Motionen utgår emellertid från att nationen behöver redskap, som betyda något, i sin tillspetsade kamp för tillvaron. Att kunna för alla medborgare tillhandahålla ljus, värme och kraft ur det egna landets naturtillgångar måste vara ett livsvillkor. Det kan då väl ej vara annat än välbetänkt att hava en lagstiftning till hands färdigställd för att möta framtidens ovissa skickelser. Behövs en sådan lagstiftning icke tillitas, så är det så mycket bättre. Kan för ett eller flera fall frivillig uppgörelse ej träffas i brist på stöd av en sådan lagstiftning, blir läget äventyrligt och tillfällen kunna gå förlorade för det allmänna bästa, som icke vidare återkomma.

På grund härav yrkas bifall till motionen»;

2) av herrar *Magnusson* i Kalmar och *Pettersson* i Hällbacken.